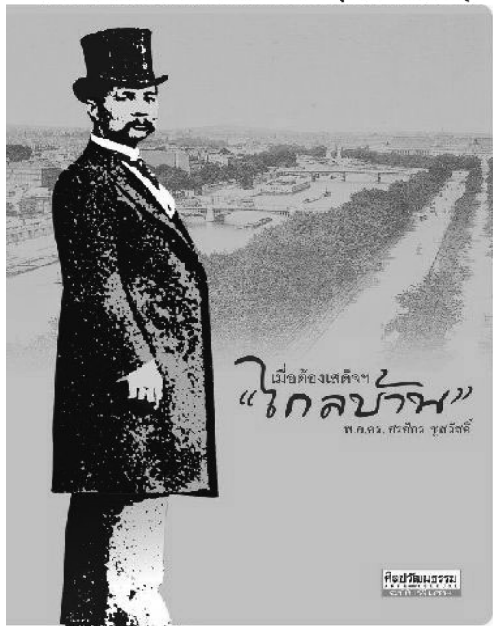

เมื่อต้องเสด็จฯ “ไกลบ้าน”

รัก ชุณหากาญจน์*

พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พ.ศ. ๒๔๕๕

เมื่อต้องเสด็จ “ไกลบ้าน” เป็นผลงานหนังสือของ พ.อ. พ.ศ.ดร. ศรคักร ชูสวัสดิ์ กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ที่จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีจุดเริ่มต้นจากวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโครงการพระจุลจอมเกล้าศึกษา เพื่อสนองพระราชดำริในพลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการส่งเสริมการศึกษาและค้นคว้าวิจัยทางประวัติศาสตร์ และได้รับพระราชทานพระราชานิพนธ์ “คำนิยม” ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์ครั้งแรก เดือน กันยายน 2554 โดยสำนักพิมพ์มติชน ขนาด 250 หน้า

พันเอกศรคักร ผู้เขียน ได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือ เกี่ยวกับที่มาของการเขียนเมื่อต้อง “ไกลบ้าน” โดยการเกริ่นความถึง การเสด็จพระราชดำเนินไปยุโรป 2 ครั้ง ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเสด็จฯ ครั้งแรกใน พ.ศ. 2440 เป็นการเดินทางเพื่อมุ่งประโยชน์ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ และการเสด็จฯ ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2450 เป็นการเสด็จฯ เป็นการส่วนพระองค์ โดยประกาศทางราชการระงับเพื่อรักษาพระองค์ และเมื่อเสด็จฯ กลับจากยุโรปในครั้งที่ 2 นี้ รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือเรื่อง “ไกลบ้าน” ออกจำหน่าย เป็นหนังสือที่รวบรวมพระราชหัตถเลขาที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเสด็จฯ ไปและกลับ นับตั้งแต่เรือพระที่นั่งจักรีแล่นออกจากกรุงเทพฯ การเสด็จฯ ไปยุโรปโดยเรือโดยสารของเยอรมนีจากสิงคโปร์ไปถึงยุโรป การประทับรักษาพระองค์ที่เมือง ซันเรโม ในประเทศอิตาลี เมือง บาเดิน-บาเดิน และฮอมบวร์ก ในประเทศเยอรมนี ตลอดจนการเสด็จประพาสประเทศและสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญต่างๆ ตั้งแต่ยุโรปใต้ขึ้นไปถึงยุโรปเหนือ และจบลงเมื่อเสด็จถึงเกาะปีนัง ซึ่งพระราชานิพนธ์ “ไกลบ้าน” ได้ให้ข้อมูล ระหว่างการ

* อาจารย์ประจำ ภาควิชาจิตวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เสด็จฯ ในเกือบทุกเรื่อง จึงเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญสำหรับศึกษาการเสด็จฯไปยุโรป ครั้งที่ 2 ของรัชกาลที่ 5 ในแง่มุมต่างๆ แต่ในบางเรื่องหรือบางเหตุการณ์ในพระราชนิพนธ์มิได้ให้รายละเอียดที่ชัดเจน จึงมีความไม่กระจ่าง และมีการตีความและอธิบายความที่ต่างกันไป เกิดเป็นประเด็นโต้แย้ง และมีในบางประเด็นที่สำคัญและถูกมองข้าม ซึ่งประเด็นที่โต้แย้งที่สำคัญ คือ พระราชประสงค์ที่แท้จริงในการเสด็จฯไปยุโรปว่า เป็นไปเพื่อรักษาพระองค์เช่นที่ทางการประกาศไว้ หรือเพื่อลวง เพราะทรงกำลังดำเนินการทางการเมืองการทูต นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่น่าสนใจใคร่รู้ในการปรับพระองค์ระหว่างการเสด็จฯ ทำให้การเสด็จฯ ในครั้งนี้ผ่านไปได้ดี รวมถึงบางเหตุการณ์ที่ยังไม่มีใครได้ศึกษาในรายละเอียด ซึ่งอาจมีความหมายต่อการอยู่รอดของประเทศไทยในยุคอาณานิคม เพื่อหาความจริง ความกระจ่าง และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวดังกล่าว จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ผู้เขียนได้พยายามหาคำตอบจากหลักฐานชั้นต้นและรวมหลักฐานเพิ่มเติม ทั้งหลักฐานจากฝ่ายไทยและฝ่ายตะวันตก โดยหลักฐานจากฝ่ายไทยนอกจากหลักฐานชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น พระราชโทรเลข และพระราชหัตถเลขา ยังได้ใช้หลักฐานที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์จากสำนักจดหมายเหตุ กรุงเทพฯ และหลักฐานจากฝ่ายตะวันตก ได้จากข้อมูลจากหอสมุด ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์และวารสารภาษาต่างประเทศ ของประเทศที่ร่วมเหตุการณ์ เช่น หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน หอสมุดแห่งชาติสิงคโปร์ และหอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบข้อมูลกับหอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ดและมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

ในการค้นหาความจริงของผู้เขียน เน้นที่การค้นหาความจริง ความกระจ่าง และความเข้าใจเกี่ยวกับการเสด็จฯ ไปยุโรปครั้งที่ 2 ของรัชกาลที่ 5 ในเรื่องพระราชประสงค์ที่แท้จริง การปรับพระองค์ระหว่างการเสด็จฯ และการทรงรับการถวายการทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด และปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต จาก มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ โดยผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหา ทั้งสิ้น 5 บท คือ 1) พระราชประสงค์ที่แท้จริงในการเสด็จฯ ไปยุโรปครั้งที่ ๒ ของรัชกาลที่ ๕ : “ถ้าจะดีร้อนไม่ยอมไป ก็กลัวจะอยู่ไม่ได้นานเท่าใด” 2) การปรับพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๕๐ 3) ปริญญา ดุษฎีบัณฑิตไปแรก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๔๐ 4) ที่มาของปริญญา “หมอกฎหมาย” ใบที่สอง และพระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์ครุยของรัชกาลที่ ๕ และ 5) ภาคผนวก ลำดับเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ (๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ - ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐) ซึ่งเนื้อหาในแต่ละบทรายละเอียดที่สำคัญโดยสังเขป ดังนี้

บทที่ 1 พระราชประสงค์ที่แท้จริงในการเสด็จฯ ไปยุโรปครั้งที่ ๒ ของรัชกาลที่ ๕ : “ถ้าจะดีร้อนไม่ยอมไป ก็กลัวจะอยู่ไม่ได้นานเท่าใด” เนื้อหาในบทนี้ เป็นการให้เห็นความจริงว่าพระราชประสงค์ที่แท้จริงที่ รัชกาลที่ 5 เสด็จฯ ยุโรปในครั้งนี้ ๒ นี้เพื่ออะไร ซึ่งจากหลักฐานชั้นต้น เช่น พระราชหัตถเลขา และพระราชโทรเลขส่วนพระองค์ที่ทรงมีถึงบุคคลต่างๆ พบว่า พระราชประสงค์ที่แท้จริงของรัชกาลที่ 5 ในการเสด็จยุโรปครั้งนี้เพื่อรักษาพระองค์ โดยมีเหตุจาก พระอาการประชวรเรื้อรังที่มีแนวโน้มว่าพระอาการจะหนักขึ้น ซึ่งถ้าไม่รีบดำเนินการรักษาอาจจะเสด็จสวรรคตได้ไม่ช้า และประกอบกับแพทย์ที่ถวายการรักษายอมรับว่าด้วยสภาพอากาศมีผลต่อพระอาการ ทำให้ด้วยความสามารถของแพทย์ก็สามารถรักษา

ให้หายได้ในเร็ววัน จึงควรเสด็จไปเขตที่มีอากาศแห้งเช่นในยุโรปให้เร็วที่สุดและได้รับการตรวจรักษาที่ชัดเจนจึงจะหายเร็วขึ้น จากมูลเหตุทั้ง 2 ประการที่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนจึงสรุปได้ว่า พระราชประสงค์ที่แท้จริงในการเสด็จยุโรป คือ เพื่อรักษาพระองค์จากอาการพระประชวร จึงโปรดที่จะเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ไม่ให้เหน็ดเหนื่อยเกินไปและเพื่อการเที่ยวต้น พระองค์จะเสด็จไปทอดพระเนตรภูมิประเทศ วิธีชีวิตผู้คนและประเพณีบ้านเมืองโดยสามัญ นอกจากนั้นในการเตรียมการเสด็จฯ ได้มีการติดต่อแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่จะถวายเป็นการตรวจ ซึ่งเป็นการยืนยันว่า รัชกาลที่ 5 ทรงให้ความสำคัญกับการรักษาพระองค์อย่างมาก ยังไม่มีเรื่องการเมืองใดๆเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง ส่วนงานราชการ การติดตามการให้สัตยาบันสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2449 ของรัฐบาลฝรั่งเศส ในระหว่างที่ประทับในประเทศฝรั่งเศส เป็นพระราชกิจที่เข้ามาภายหลังจากที่พระองค์ได้ตัดสินพระราชหฤทัยที่จะเสด็จฯ ไปทรงรักษาพระองค์แล้ว

บทที่ 2 การปรับพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๕๐ เนื่องจากการเสด็จประพาสยุโรปในครั้งนี้เป็นการเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ มีระยะเวลายาวนาน 6 เดือน โดยไม่รวมระยะเวลาไปและกลับ ในบทนี้ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาการปรับพระองค์ของรัชกาลที่ 5 โดยศึกษาจากพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้านและวิเคราะห์หาปัจจัยที่เอื้อให้ทรงปรับพระองค์ได้ดีขึ้นเมื่อทรงประสบปัญหาพระองค์ทรงจัดการอย่างไร รัชกาลที่ 5 ทรงต้องปรับพระองค์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมที่ต่างออกไป ได้แก่ **สภาพอากาศ** โดยจากหลักฐานมีการยืนยันว่า ทรงแต่งพระองค์ไปตามสภาพอากาศ และระมัดระวังพระองค์ไม่ให้ประชวรจากสภาพอากาศที่แปรเปลี่ยน ทรงฉลองพระองค์แบบตะวันตก เป็นการปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมในการสมาคมโดยไม่ทรงฝืน ซึ่งแสดงถึงการปรับพระองค์เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตกได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นผู้เขียนยังให้ข้อมูลในเรื่อง**เครื่องเสวยฝรั่ง**ซึ่งเป็นปัญหาที่รัชกาลที่ 5 ทรงประสบจากการเสด็จฯ ไปยุโรปในครั้งแรก ดังนั้นในครั้งนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดเตรียมอาหารแห้งและเครื่องปรุงให้มากพอที่จะปรุงเครื่องเสวยแต่ก็ต้องใช้อย่างจำกัด และยังคงประสบกับปัญหาเรื่องของอาหาร ในหลายโอกาสที่พระองค์ทรงทำครัวเอง โดยทรงประยุกต์กับข้าวพื้นเมืองให้เป็นเครื่องเสวยรสชาติไทยๆนอกจากนั้นอีกวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ คือการเปลี่ยนบรรยากาศการเสวย เป็นต้น นอกจากนี้ทรงปรับตัวกับวิธีการถวายเป็นการตรวจและการรักษาพระโรค การรับเสด็จ **ทรงเลิกพระจริยวัตรบางอย่าง** ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก เช่น การเสวยหมาก นอกจากนั้นทรงมีการปรับพระราชพิธีบางอย่าง มีการเตรียมเครื่องประกอบพิธีบางประการมาด้วย เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ในตอนท้ายของบทผู้เขียนได้วิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับพระองค์ของรัชกาลที่ 5 เป็นประเด็นได้อย่างน่าสนใจ

บทที่ 3 ปริญาตุษฏีบัณฑิตไท่แรก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๔๐ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการทูลเกล้าถวายปริญาตินิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยอ็อกฟอร์ด ในพ.ศ. ๒๔๔๔ จากการเสด็จฯ ยุโรปในครั้งแรก แต่เป็นการส่งทูลเกล้าถวายทางไปรษณีย์ เมื่อพระองค์เสด็จฯ กลับถึงประเทศไทยแล้ว ถือเป็นปริญาบัตรไท่แรกที่ทรงได้รับ เนื่องจากที่มาที่ไปของปริญาดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจน ผู้เขียนได้ดำเนินการ ค้นหาหลักฐาน เพื่อเป็นการประมวลข้อมูลในการทำให้เห็นได้ว่าที่มาของปริญาฉบับนี้มีความเป็นมาอย่างไร และนำเสนอในรายละเอียดในบทนี้

บทที่ 4 ที่มาของปริญา “หมอกฎหมาย” ใบที่สอง และพระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์ครุยของรัชกาลที่ ๕ ในการเสด็จยุโรป ครั้งที่ 2 นี้ รัชกาลที่ 5 ทรงได้รับการทูลเกล้าถวายปริญยานิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต หรือที่ทรงเรียกว่า “หมอกฎหมาย” จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในวันที่ 25 มิถุนายน 2450 รัชกาลที่ 5 ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์ครุย โดยเนื้อหาในบทนี้ผู้เขียน ได้นำเสนอข้อมูลในการศึกษาที่มาของการทูลเกล้าฯ ถวายปริญา “หมอกฎหมาย” และพระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์ครุยของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ รวมถึงความสำคัญของการทูลเกล้าฯถวายปริญาที่มีต่อประเทศไทย

บทที่ 5 ภาคผนวก ลำดับเหตุการณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ (๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ - ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐) เนื้อหาในบทนี้เป็นการรวบรวมเหตุการณ์สำคัญในการเสด็จประพาสทวีปยุโรป ครั้งที่ 2 ตามที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน โดยเรียงลำดับเหตุการณ์ตามวันเวลาที่ปรากฏตามเอกสาร และมีการตรวจสอบข้อมูลจากผู้เขียนพบว่ายังมีความคลุมเครือ อีกทั้งมีการให้คำอธิบาย

หนังสือ “เมื่อต้องเสด็จไกลบ้าน” ได้สะท้อนให้เห็นถึงความวิริยะ อุตสาหะ ความละเอียดรอบคอบ ของผู้เขียน ในการสืบค้นข้อมูลเพื่อตอบโจทย์ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นในสังคม เกี่ยวกับพระประสงค์ที่แท้จริงของรัชกาลที่ 5 ในการเสด็จยุโรปครั้งที่ 2 จากเนื้อหาที่นำเสนอล้วนแต่มีเนื้อหาที่ได้มาจากข้อมูลหลายส่วน ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีเอกสารยืนยันความชัดเจน ความถูกต้องซึ่งมีความสอดคล้องกันจนทำให้สามารถหาข้อสรุปที่เป็นคำตอบของข้อสงสัยได้ เอกสารที่นำข้อมูลมาเสนอสามารถดูได้จากท้ายอรรถของแต่ละบท ที่มีจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว

ในการนำเสนอแต่ละบท ผู้เขียนได้มีการเขียนนำถึงวัตถุประสงค์ในการนำเสนอเนื้อหาในแต่ละบท แล้วจึงดำเนินการเสนอข้อมูลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ในแต่ละบท การเขียนเรื่องราวที่มีการลำดับเรื่อง ผู้เขียนได้มีการสอดแทรกข้อความที่เป็นพระราชหัตถเลขา ที่สนับสนุนสิ่งที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงรูปแบบการเขียนทำให้ผู้อ่าน เกิดความเข้าใจได้ง่าย และทำให้เกิดความเพลิดเพลินในการอ่าน นอกจากนี้ภายในหนังสือยังมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพที่สามารถอธิบายเหตุการณ์ที่ปรากฏในหนังสือได้เป็นอย่างดีแล้วในตอนท้ายของบท ผู้เขียนได้เขียนบทสรุปเพื่อเป็นการประมวลข้อมูลที่นำเสนอมาทั้งบท ทำให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจกับสิ่งที่ผู้เขียนนำเสนอ โดยภาพรวมเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ ทำให้ทราบถึงปรากฏการณ์เหตุการณ์ที่สำคัญ และความเป็นไปในเชิงประวัติศาสตร์ได้อย่างละเอียด มีการนำเสนอเนื้อหาที่อุดมไปด้วยการอ้างอิงที่มากมายหากแต่ไม่ได้ทำให้เกิดการสะดุดของอารมณ์ในการอ่าน และเป็นหนังสือที่ทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินจากการอ่านได้เป็นอย่างดี จึงเป็นหนังสือที่ดีพึงมีไว้ในคลังของนักอ่านอีกเล่มหนึ่ง.